

OPERA ÉS NEMZET

Halálának 200. évfordulója alkalmából tavaly Joseph Haydnra emlékezett a világ – arra a zeneszerzőre, akinek kézírataiból a nemzetközi összehasonlításban is leggazdagabb gyűjtemény éppen az Országos Széchényi Könyvtárban található. Zeneműtárunk ennek megfelelően nem csupán a *Haydn hétszer* című, saját kiállítással, de a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetével összefogva egy Haydn Magyarországgal való kapcsolatát bemutató, nagyszabású tárlat társrendezőjeként is központi szerepet játszott az emlékévben.

Az idei esztendőben újabb évforduló rótt hasonlóan nagy feladatot munkatársainkra: Erkel Ferenc születésének bicentenáriuma. Egyedülálló Erkel-gyűjteményünk magja még a 20. század első évtizedében jött létre, amikor a nemzeti könyvtár megvásárolta a zeneszerző kézíratos hagyatékát, benne Erkel legjelentősebb műveinek – köztük a *Himnuszna*, a *Hunyadi Lászlónak* vagy a *Bánk bánna* – eredeti kézírataival. A gyűjtemény 1954-ben jelentősen gazdagodott az egykori Népszínház kottaanyagának beérkezésével, majd a '80-as évek elején hozzánk került

az Operaház kottatárának archív állománya is – ezzel a Zeneműtár még inkább az Erkelrel kapcsolatos zenei források csaknem teljességét őrző, központi gyűjteménnyé vált. Ezt a bőséges anyagot ráadásul szervesen kiegészíti a Nemzeti Színház – jelenleg már a Színháztörténeti Tárlatban őrzött – könyvtári és töredékes irattári anyaga, illetve az ugyancsak az Erkel-hagyatékból érkezett számos írásos dokumentum, amelyek ma a Kézirattár gyűjteményét gazdagítják.

E rendkívüli jelentőségű forrásanyag bemutatásának reményében kérte fel a Zenetudományi Intézet könyvtárunkat, hogy – hasonlóan a tavalyi, *Haydn és Magyarország* című kiállításhoz – az idei évben is társrendezőként segítse a bicentenáriumi megemlékezés-sorozat központi tárlatának létrehozását. Az együttműködés ráadásul ezúttal még szélesebb körűvé vált, mint 2009-ben, hiszen míg Haydn életművével kapcsolatban egyértelműen a Zeneműtárra hárult a vezető szerep, Erkel operaszerzői és karmesteri tevékenysége folytán ezúttal a Színháztörténeti Tárlat munkatársainak – kiváltképp Somorjai Olgának – a szakértelme is kulcsszerephez jutott a kiállítás arculatának megtervezésekor.

Részlet a kiállításból, háttérben a felnagyított színpadtervvel

A Zenetörténeti Múzeumban (1014, Budapest, Táncsics Mihály u. 7) október 1-én megnyílt kiállítás forgatókönyvét a Zenetudományi Intézet igazgatója, Tallián Tibor dolgozta ki. Amint arról az *Opera és nemzet* cím is tanúskodik, célja sokkal több volt Erkel pályájának és kompozícióinak bemutatásánál: a kiállítás e központi életmű köré csoportosítva a 19. századi magyar operakultúra egészének áttekintését tekinti feladatának. A négy terem közül az első azt a folyamatot követi végig, amelynek során Erkel előbb sorra megismerkedett a korabeli zenés színház legfontosabb tradícióival, majd maga is továbbvivőjévé és újrafogalmazójává lett azoknak. A Gyulán töltött gyermekévek alatt a főúri kastélyszínházi gyakorlat maradványaival, majd a pozsonyi diákévek során a városi német operajátszással került kapcsolatba; Kolozsvárott pedig az első magyar állandó színház látogatása ébreszthette rá a magyar stílusú műzene megteremtésének fontosságára. A budai Nemzeti Játékszín karnagyaként az 1830-as évek közepén már e célnak szenteli erejét, majd – a német Városi Színháznál töltött bő egy éves epizódot követően – 1838 januárjától a pesti Magyar (később Nemzeti) Színház zenei vezetőjeként hozza létre azt az együttest, amely immár a kor legigényesebb operáinak megszólaltatására is kísérletet tehetett, s egyszersmind saját műveinek is előadója lett. A gazdag képi anyag nem csu-

tágítva az *Opera és világ* témát járja körül. Utóbbi természetesen ugyancsak szorosan kapcsolódik Erkel személyéhez, hiszen annak a nemzetközi repertoárnak a kialakításában, amely az 1830-as évek végétől a '70-es évek kezdetéig a Nemzeti Színház színpadán megszólalt, jelentős mértékben az ő ízlése és ítélete volt meghatározó. Ebben a teremben tűnik fel az egész kiállítás talán legemlékezetesebb látványeleme: egy teljes zenekari árok a hozzá tartozó valamennyi hangszerrel – mi több, a színház-élmény illúzióját a hátfalat beborító színpadkép és az oldalfalakra festett páholysor teszi teljessé. (Még izgalmasabb, hogy ez a kulissza egy korabeli ábrázolást reprodukál, melynek alig tenyérnyi méretű eredetije a terem túlsó oldalán látható.) Az egyes vitrineket végigjárva nem csupán a kor népszerű operaszerzőit fedezhetjük fel Rossinittól Verdiig, Meyerbeertől Massenet-ig, Webertől Wagnerig, de éppígy megismerkedhetünk a Nemzeti Színház legjelentősebb énekes-egyéniségeivel, néhány dokumentumon keresztül pedig bepillantást nyerünk az Erkel vezette „operaüzem” mindennapjaiba is.

A következő terembe egy kis átjárón keresztül vezet utunk, melynek középpontjában Stróbl Alajos Erkel-mellszobra áll, falait pedig a zeneszerző operáinak különféle előadásaihoz kapcsolódó színlapok másolatai borítják. Az *Opera és történelem* kapcsolatának szentelt

Az „Opera és a nép” terem részlete

pán e helyszíneket, illetve a hozzájuk kapcsolódó repertoárt illusztrálja bőségesen, de bemutatja a drámával szemben sokáig másodrendűnek tekintett nemzeti opera emancipációjáért vívott harc számos jeles alakját, az „operaháború” résztvevőit is.

Míg az első terem – a kiállítás egészéhez hasonlóan – *Opera és nemzet* címet visel, a második a perspektívát

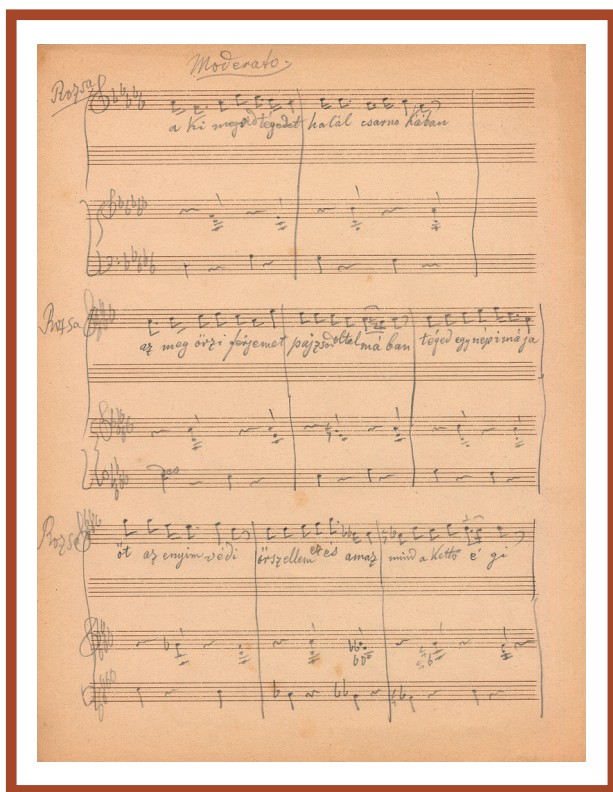
harmadik tematikus szakasz ennek megfelelően az Erkel-életmű fő vonulatát tekinti át az úttörő *Bátori Máriától* (1840) a példátlan sikert arató *Hunyadi Lászlón* (1844) és *Bánk bánon* (1861) át egészen a kortársak által egyre értetlenebbül fogadott *Dózsa Györgyig* (1867) és *Brankovics Györgyig* (1874), sőt a már jelentős részben Erkel fia, Gyula által komponált *István királyig* (1885). Mint a bejáratnál kifüggesztett molinó emlékeztet rá, a 19. század magyar művészei

„a nemzet megszületését a »régi dicsőség« újjászületésének programjaként fogalmazták meg”, így a középkorba helyezett cselekvények mögül a kortársak könnyűszerrel kihallották a nekik szánt, közvetlen politikai üzenetet. A Zeneműtár kölcsönzött dokumentumai közül ebben a teremben kaptak helyet az Erkel-operák eredeti, kéziratos partitúrái; ezeket a hozzájuk kapcsolható gazdag dokumentumanyag – plakátok, színpadképek, jelmeztervek és portrék sora – egészíti ki túlnyomórészt a Színháztörténeti Tár gyűjteményéből. Ugyancsak e ter-

met díszíti a kiállítás számára kölcsönzött két legismertebb festmény: Ipoly Sándor *Erkel Ferenc géniusza* című munkája a Magyar Nemzeti Galériából és Györgyi (Giergl) Alajos Erkel-portréja a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményéből (utóbbi intézmény egyébként egyszerűsind a kiállítás harmadik tárrendezője is). Említésre méltó végezetül az a fontos forráscsoport, amelyet a megnyitón még mint „Erkel Gyula hagyatéki le-tétet” kellett bemutatnunk, azóta azonban – az egész kiállítást is támogató Balassi Intézet hozzájárulásának köszönhetően – már megvásárolhattunk az Országos Széchényi Könyvtár számára. E gyűjteményrész most kiállított néhány kottakézirata számos újdonsággal szolgál Erkel Ferenc utolsó, befejezetlen operájával, a *Kemény Simonnal* vagy éppen egy eddig teljesen ismeretlen operatervvel kapcsolatban – a hagyatéka a közeljövőben esedékes részletes feldolgozása bizonyára további, hasonló jelentőségű felfedezésekkel is szolgál majd.

Erkel két, az *Opera és történelem* téma keretében nem tárgyalt színpadi művével a negyedik és egyben utolsó te-

Vázlat a Kemény Simon c. operához
az Erkel Gyula-hagyatékból

Alternatív javaslat
a kinagyított színpadképhez

remben ismerkedhetünk meg, melynek felirata *Opera és nép*. Feltűnő, hogy mind a *Sarolta* (1862), mind pedig a *Névtelen hősök* (1880) vígoperai cselekvénye népi közegben játszódik, egyúttal azonban katonai mellékszálal is tartalmaz – ennyiben tehát a komikus történet végső soron összekapcsolódik az előző terem történelmi témáival. A két mű háttérét felrajzolva ugyanakkor mind az előzményekkel – Bartay András vagy Doppler Ferenc hasonló milióban játszó műveivel –, mind pedig a „könyvedebb”, elsősorban népszerű dallamok feldolgozására épülő társműfaj, a népszínmű néhány jellegzetes példájával is megismerkedhetünk.

A rendkívül látványos kiállítás 2011. augusztus 28-ig várja a látogatókat, és feltétlenül az Országos Széchényi Könyvtár az Erkel-évhez való kiemelkedő hozzájárulásának tekinthető. Éppily fontos azonban, hogy a zeneszerző születésnapja előtt néhány nappal, november 4-én a Tartalomszolgáltató Osztály, a Zeneműtár és a Színháztörténelmi Tár együttműködése nyomán megnyílt Erkel-honlapunk is (erkel.oszk.hu), amely a folyamatos feltöltésnek köszönhetően a tervek szerint a jövő év elejére fogja immár közelítő teljességgel tükrözni a nemzeti könyvtár gazdag Erkel-gyűjteményét. A Zeneműtár munkatársainak évfordulós feladatai ezt követően sem zárulnak le, hiszen 2011-ben Liszt Ferenc születésének 200. évfordulójára emlékezünk majd – a már előrehaladott tárgyalások szerint többek között egy újabb, a Zenetudományi Intézettel együttműködve létrehozandó kiállítással is.

Mikusi Balázs
mikusi.at.oszk.hu